

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Kas galanda išlaisvinimo, o kas slopinimo įrankius?

2014-05-05

ŽURNALAS: KULTŪROS BARAI

TEMA: Medijos

AUTORIUS: Almantas Samalavičius

DATA: 2014-05

Su šiuolaikinių medijų analitiku Douglas'u Kellneriu kalbasi Almantas Samalavičius

Kalifornijos universiteto Los Andžele Edukacijos ir informacijos fakulteto Edukacijos filosofijos katedros vedėjas profesorius Douglas'as Kellneris – tarptautiniu mastu pripažintas šiuolaikinių medijų teoretikas, priskiriamas trečiajai kultūros ir visuomenės analitikų kartai, tęsiančiai Frankfurto mokyklos tradiciją. Niujorko Kolumbijos universitete baigęs filosofijos studijas, dalyvavo protesto akcijose prieš karą Vietname. Kritinės teorijos (*critical theory*) studijas tęsė Vokietijos Tiubingeno universitete, vėliau Prancūzijoje, kur lankė Michelio Foucault, Jeano Baudrillard'o, Gilles'io Deleuze'o paskaitas. Dėstydamas Teksaso universitete Ostine ėmė kryptingai domėtis technologijų ir medijų analize, parašė keletą veikalų, skirtų televizijos produkcijos politinei ekonomijai („Televizija ir demokratijos krizė“, „Televizijos karas Persų įlankoje“), inicijavo ir kūrė didžiulės sėkmės sulaukusią TV pokalbių laidą „Alternatyvūs požiūriai“.

Be jau minėtų veikalų, plačiai nuskambėjo Kellnerio knygos „Kritinė teorija, marksizmas ir modernybė“ (1989), „Camera politica“ (1990), „Postmodernioji teorija“ (1991, bendraautoris – filosofas Stevenas Bestas), „Medijų kultūra“ (1995), „Postmodernus posūkis“ (1997), „Postmodernus nuotykis“ (2001) (abi parašytos, bendradarbiaujant su Stevenu Bestu), „Didžioji 2000-ųjų vagystė“ (2001), „Medijų reginys ir sukilimas. 2011-ieji: nuo arabų maištų iki okupuok viską visur“ (2012) ir kt.

Su profesorium Kellneriu kalbėjomės apie tai, kokią poveikį medijos daro globalizacijai, ekonomikai, pasipriešinimo sąjūdžiams ir kaip jos padeda įsitvirtinti vartotojų ideologijai.

Almantas Samalavičius. *Knygoje „Postmodernus nuotykis“ teigiate, kad šiuolaikinė visuomenė vis mažiau paiso etikos ir ekologijos, todėl gausėja su tuo susijusių problemų, gilėja krizės. Vis dėlto jau pradedama suvokti: kapitalistinės modernybės ekscesus būtina suvaldyti, kad išsaugotume gyvybę Žemėje. Ar praėjus keliolikai metų nuo šio veikalo pasirodymo pastebite kokių nors teigiamų pokyčių? Ar turite daugiau*

vilčių, kad pavyks sukurti humaniškesnę ir ekologiškesnę aplinką, keičiant institucijų elgseną? Gal išvelgiate kokias nors socialines jėgas, sąjūdžius, įstengsiančius pakeisti visuomenės raidos kursą, vedantį žlugimo link?

Douglas Kellner. Klausimas apie viltis, siejamas su ateitimi, pasprendžia dichotomijos – optimizmas *versus* pesimizmas – spąstus, o aš, dialektiškai mąstantis kritiškas teoretikas, išvelgiu tiek pozityvius, tiek negatyvius dabartinės situacijos bruožus, darysiančius įtaką žmonijos ateičiai. Savo knygoje „Medijų reginys ir sukilimas...“* teigiu, kad paskui Šiaurės Afrikos arabų sukilimus 2011-ųjų pavasarį Tunise, Egipte ir Libijoje, virtusius medijų reginiais, sekė maištai, nusiritę per visus Vidurio Rytus. Tai transformacinio pobūdžio įvykiai su esmingais padariniais. Dohoje įsikūręs globalus arabų kabelinės televizijos kanalas ir interneto svetainė *Al-Jazeera* šiuos įvykius pavadino „arabų prabudimu“, istoriniu įvykiu, kuris leidžia kalbėti apie naują politinės kovos ir pasipriešinimo etapą tose pasaulio vietose, kur dešimtmečius viešpatavo diktatoriai, dažnai remiami vakarietišku neokolonijinių ir imperialistinių jėgų. Diktatoriškų režimų žlugimas Tunise ir Egipte 2011-ųjų pavasarį iš tikrųjų paskatino maištus Libijoje, Jemene, Bahreine ir Sirijoje. Jie tęsiasi iki šiol, įgaudami vis dramatiškesnes ir visiškai nenuspėjamas formas.

Neoliberalizmo krizė sukėlė bruzdėjimus Italijoje, Ispanijoje, Graikijoje ir kitur Europoje. Tie sąjūdžiai, taikydami arabų sukilimų strategijas, aprūpino globalias medijas masinių neramumų ir sukilimų reginiais. 2011-ųjų rudenį sąjūdis „Okupuok Volstritą“ šia taktika pasinaudojo, simboliškai atakuodamas neoliberalizmo citadelę Volstrite. Tai buvo atsakas į kapitalizmo ir neoliberalizmo krizes, kurios nuo 2008-ųjų peraugo į globalią ekonominę krizę. Sąjūdis „Okupuok Volstritą“ savo ruožtu paskatino panašaus pobūdžio sąjūdžius visame pasaulyje, iškėlusius šūkį „Okupuok viską visur!“

Medijų spektakliai, paremti arabų sukilimais ir maištais kitose pasaulio vietose, sukūrė chaotiškas globalias politinių kovų matricas. Vidurio Rytuose ir kitur plėtėsi, buvo remiami, įvairiausias formas įgavo politiniai perversmai ir revoliucijos. Jau seniai tvirtinau, kad masinių politinių maištų, sukilimų vaizdiniai yra svarbus globalizacijos sandas. Suprantama, ji ir toliau reprodukuoja neoliberalią rinkos ekonomiką, todėl globali ekonominė krizė siautėja dar intensyviau. Vis dėlto globalizacija turi ir kitą reikšmingą tiek politinį, tiek kultūrinį matmenį – viena vertus, tai susiję su diskursu apie žmogaus teises, tarptautinę teisę, demokratinį pasipriešinimą, antra vertus, – su terorizmu, kitais tamsiais reiškiniiais. Taigi globalizacija, būdama labai prieštaringa ir dviprasmiška, vis dažniau tampa našia dirva politinėms ir socialinėms kovoms.

Nuo to laiko, kai pasirodė mano kartu su Stevenu Bestu parašyta knyga „Postmodernus nuotykis“ (2001), matau aiškią tendenciją – visame pasaulyje dramatiškai kyla socialiniai sąjūdžiai ir gilėja kapitalizmo krizė, lydima kasmet vis spartesnio ekologinio nuosmukio. Puikiai suvoki, kad arabų sukilimai yra labai sudėtingi, įgavę kruvinas formas, ypač Egipte ir Libijoje, o Sirijoje tebevyksta baisus karas. Tačiau tie socialiniai sąjūdžiai ir sukilimai, visame pasaulyje kylantys kaip atsakas į kapitalizmo ir ekologinę krizę, į valdžios represijas ir socialinę atskirtį, duoda bent šiekį tokį pagrindą rasti vilčiai.

Globalizacijos poveikį kritiškai analizuoja daugybė socialinių mąstytojų, jai priešinasi ir individai, ir socialiniai (net tarptautinio masto) sąjūdžiai. Imtis rimtos kapitalizmo

reformos ragina vis daugiau įtakingų veikėjų (prisiminkime ne per seniausiai nuskambėjusį Pasaulio ekonomikos forumo Davose steigėjo Klausio Schwabo kreipimąsi į pasaulio galinguosius). Tačiau ekonomikos kursas vis tiek nesikeičia, o jeigu ir keičiasi, tai labai menkai. Ar globali ekonominė politika kada nors apskritai imsis to, kas neišvengiama, – ar bandys subalansuoti ekonomiką, mažinti taršą, užtikrinti darną ir tvarumą, paisyti bendražmogiškų poreikių, užuot tenkinusi vien globalių verslo korporacijų interesus?

Kapitalizmo ir ekologijos krizės išprovokavo karingus atsakus į jas, ypač 2011-aisiais, – galima išvesti net paralelę su 1968-ųjų įvykiais. Per pasaulį besiritantys maištai paskatino kritiškai vertinti kapitalistinę globalizaciją, jos adresu iš visų pusių sklinda karingi šūkių. Tačiau įtvirtinti socialinę sistemą, kurios variklis būtų tokie tikslai kaip tvermė, balansas, tikrųjų žmonijos poreikių tenkinimas, o ne globalaus verslo korporacijų pelnas, greitai nepavyks – reikės ilgų metų, kad įveiktume užsitęsusią krizę, o visa tai lydės grumtynės, sukilimai ir kiti įvykiai, kurių dar negalime net numatyti.

Be kitų dalykų, gilinatės į medijų studijas, kurios darosi itin svarbios, nes komunikacija labai sparčiai intensyvėja, tobulėja informacijos ir virtualių pramogų technologijos. Kai kas džiūgauja, esą įsitvirtina „medijų demokratija“, nes socialiniai tinklai darosi vis galingesni. Visa tai politinės veiklos formas įgauna įvairiose pasaulio vietose, netgi ten, kur medijos dar visai neseniai buvo itin gležnos (jau minėjome arabų pavasarį, galima prisiminti ir nesenus įvykius Stambule, kai lokalią ekologinę akciją medijos pavertė masiniu socialiniu protestu). Kaip manote, ar socialiniai tinklai, kuriais vis dažniau naudojasi masiniai sąjūdžiai, daro įtaką globaliai žiniasklaidai, remiančiai dabartinių politinių ir ekonominių galių status quo?

Knygoje „Medijų reginiai ir sukilimas...“ rašau, kad globalus arabų televizijos kanalas, interneto svetainė *Al-Jazeera*, kiti pasaulinio masto televizijos tinklai, internetas ir vietinė žiniasklaida tapo instrumentu, skatinančiu kritikuoti, susitelkti ir pasipriešinti. Tinklaraščiai, vikisvetainės, veidaknygė, *MySpace* ir kitos naujosios medijos kartu su socialiniais tinklais, tokiais kaip *YouTube*, *Twitter*, dar labiau išstobulino paveiklį ir galingą medijų matricą, o politinei opozicijai ir kovai suteikė platformą, kuri leidžia kiekvienam (jei tik jis turi galimybę ir žino, kaip naudotis šia technologija) tapti šiuolaikinių medijų „landšafto“ dalimi. Tad šiandien visi – ir Holivudo, ir politikos įžymybės, ir interneto aktyvistai Egipte ar Tunise, ir Al Qaeda teroristai gali patys kurti medijinius savo laikmečio reginius arba juose dalyvauti, – tokie sąjūdžiai kaip „Okupuok“ ir kitos grupės pastaraisiais metais tą kuo puikiausiai įrodė. Tačiau valdžia, korporacijos, dešiniojo sparno ir reakcingos politinės grupės irgi gali naudotis naujosiomis technologijomis, socialiniais tinklais, šiuolaikinę politiką paversdamos ginčytina teritorija. Manau, socialinės medijos, kuriomis masiniai sąjūdžiai naudojasi visame pasaulyje, meta rimtą iššūkį didžiajai žiniasklaidai, remiančiai dabartines politines ir ekonomines galias. Tačiau ji irgi pasitelkia naujasias technologijas ir socialinius tinklus, kurdama sau naudingas grumtynių, perversmų *slopinimo* matricas.

„Postmoderniame nuotykyje“ raginate plėtoti „kritišką technologijų teoriją“. Ar sulaukėte atgarsio? Ar jau atlikta teorinė technologijų ir naujųjų medijų analizė?

Andrew Feenbergas, Stevenas Bestas, aš pats ir kiti daugelį metų plėtojame kritišką teoriją, kuri leistų įvertinti technologijų privalumus, trūkumus ir prieštaringumus, atskirti jų naudą nuo šalutinių tokios plėtros padarinių. Tačiau iki šiol dominuoja arba technofilijos paradigma, nepaliaujamai ir nekritiškai laupsinanti naująsias technologijas ir socialinius tinklus, arba technofobija, smerkianti bet kokią technologinę pažangą. Tačiau technologijos, kaip galios įtvirtinimo ir konkurencinės kovos instrumentas, darosi vis s(k)varbesnės, o tai turėtų skatinti individus, socialinius sąjūdžius suvokti medijų reikšmę radikaliems tiek socialinės kritikos, tiek demokratinės politikos pokyčiams. Atsiranda vis daugiau teoretikų, plėtojančių kritiškus ir politiškai perspektyvius požiūrius į technologijas, gausėja ir aktyvistų, kurie sėkmingai jomis naudojami.

Prieš gerą dešimtmetį, kai skaičiau Jūsų pateiktas Holivudo veiksmo filmų (ypač „Rembo“ stiliaus) interpretacijas, buvau beveik tikras, kad ši produkcija bus tik laikina laiko dvasios (zeitgeist) išraiška. Tačiau matydamas, kaip į ekranus plūste plūsta tokio pobūdžio filmai, pritariu Jums, kad egzaltacija karingos (vyriškos) galios atžvilgiu, karo superherojų šlovinimas kino industrijoje ne tik nemažėja, bet tolydžio plečiasi. Ar manote, kad tai grynai amerikietiškas reiškinys, kurį tiesiog bando mėgdžioti kitos šalys (tokias pačias schemas eksploatuoja, pavyzdžiui, Rusijos kinas), ar toks yra bendras kultūrinis dabarties klimatas? Kokias vertybes skiepija tokia kino vaizdinija? Kokį poveikį ji daro masinei sąmonei?

Tiek *macho* jėgą adoruojantys, tiek militaristiniai filmai, tokie kaip „Rembo“ ir kiti, tuo pat metu yra ir *zeitgeist* išraiška, ir atskleidžia specifinio momento socialinę situaciją („Rembo“ atveju – tai reiganizmas), byloja, kaip giliai visame pasaulyje įsišaknijęs militarizmas ir vyriškosios galios kultas. Vis plačiau sklindantys veiksmo, nuotykių ir militaristiniai filmai jau sudaro didžiulę globalios populiariosios kultūros dalį. Militarizmą ir maskulinizmą jie pateikia kaip globalias jėgas, diegdami specifinę militarizmo ir maskulinizmo konjunktūrą, kuri reiškiasi visur – nuo JAV ir Rusijos iki Tailando ar Japonijos. Reakcingo jų poveikio masinei sąmonei iš esmės neįmanoma išmatuoti, bet manieji „Rembo“ padarinių tyrimai, kuriuos išdėsdčiau knygoje „Medijų kultūra“ (1995), rodo, kad tokie filmai yra globalios populiariosios kultūros, kuri visame pasaulyje sėja militarizmo ir maskulinizmo sėklas, dalis.

Esate analizavęs, kaip karo vaizdiniją reprezentuoja šiuolaikinės medijos. Vienas iš ypatumų yra tai, kad be paliovos skiepijamas troškimas kino, televizijos, kompiuterių ekranuose regėti kuo daugiau kraują stingdančių vaizdų. Ar nuolatinis tokios produkcijos vartojimas nepaverčia žmonių nejautriais karo padariniams, žiaurumui apskritai? Gal nestabilaus pasaulio kontekste medijos atlieka anestezijos funkciją – slopina jautrumą?

Be abejonės, nuolat intensyvėjantys ir technologiškai įmantrėjantys vizualiniai efektai su kraują stingdančiais vaizdais, matomi kino, televizijos, o dabar kompiuterių, *I-Pado* ir kitų naujųjų technologijų ekranuose, sukelia tam tikrą anestezijos efektą. Tai patiria vis daugiau individų, nes masinius žiaurumus medijos pateikia reginio forma. Prisiminę Walterį Benjaminą, galėtume kalbėti apie nuskausminamuosius vizualinių efektų padarinius ir pripažinti, kad naujosios technologijos didina medijų galią, teikdamos jų industrijai iki šiol neregėtas galimybes valdyti individų protus. Kita vertus, naująsias technologijas, socialinius tinklus galima panaudoti ir politiniam

---

pasipriešinimui. Taigi, nors turime būti budrūs, susidūrę su vizualinių medijų padariniais, ir kritiškai žvelgti į jų siūlomas reginio formas, tačiau tuo pat metu turėtume vengti technofobijos, – juk vaizdiniai gali būti ir ištisus šimtmečius buvo (kalbu, pavyzdžiui, apie Apšvietos formas) naudojami remti pilietiniam pasipriešinimui, protestui prieš socialinę neteisybę.

Dėkoju už pokalbį.

---

* *Media Spectacle and Insurrection, 2011: From the Arab Uprisings to Occupy Everywhere*, London and New York: Continuum/Bloomsbury, 2012.